

Kulturminneplan - Øystre Slidre kommune 2021-2033

Figur 1. Liastølen på Beitostølen

Innholdsliste

1 Innleiing	1	3.6 Jakt, fiske og fangst	13
1.1 Bakgrunn og mål med planen.	1	3.7 Stigar og ferdselsårer.....	14
1.2 Føringer.....	1	3.8 Handverk	14
1.3 Prosess og involvering	1	3.9 Folkemusikk.....	14
1.4 Avgrensingar og utfordringar.....	2	3.10 Krigsminne	15
2 Status for kulturminnevernet.....	2	4 Ein god handlingsplan.....	15
2.1 Viktige føringer og lovverk.....	2	4.1 Handlingsdel	15
2.2 Kva er eit kulturminne?	3	5 Oppslagsdel	15
2.3. Juridisk og økonomiske verkemiddel	3	5.1 Omgrep og definisjonar.....	15
3 Kulturminne og kulturmiljø i Øystre Slidre.....	3	5.2 Aktørar i kulturminnevernet.....	16
3.1 Automatisk freda kulturminne.....	4	5.3 Tilskotsordningar	16
3.2 Kulturminne knytt til landbruket	6	6 Kjeldeliste.....	17
3.2.1 Stølsmiljø	6		
3.2.3 Læger	7		
3.2.4 Andre element ved stølsmiljøet.....	8		
3.2.5 Bygningsmiljø og tun.....	9		
3.3 Kyrkjer, skular og andre bygningar.....	10		
3.3.1 Andre bygningar	12		
3.4 Stader.....	12		

1 Innleiing

Kva er identiteten og særpreget til Øystre Slidre? Finn me det i det som er definert som kulturminne, og kva er eit kulturminne? Og korleis skal kulturminna sikrast og forvaltast for framtida? Det er noko av det ein kulturminneplan skal svare på. Kulturminne, miljø og landskap spelar ei viktig rolle når ein skal definere særpreget til Øystre Slidre.

1.1 Bakgrunn og mål med planen.

Kommunestyret vedtok i mars 2020 ein planstrategi som sa at det skulle utarbeidast ein kulturminneplan.

Kommunen har eit ansvar for å ta vare på mangfaldet av kulturminne og kulturmiljø, slik at også dei neste generasjonane kan ha nytte og glede av dei. Kulturmiljø kan brukast som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping. For å ta vare på kulturmiljøa er det viktig å ha eit medvite forhold til dei, og vere klar over kva verdiar dei representerer. Det er heller ikkje mogleg å ta vare på alle, og me må i eit dynamisk og moderne samfunn gjere avvegingar mellom utvikling og vern. I denne samanhengen er kulturminneplanen eit nyttig verktøy for kommunen.

Kulturminne som kan kartfestast, altså fysiske bygningar eller område som klart kan avgrensast, er hovudelementa i kulturminneplanen. Planen er eit godt reiskap for å formidle verdien av kulturmiljø og auke kunnskapen om Øystre Slidre si historie og utvikling. Den skal bidra til å auke kompetansen på kulturminnefeltet, og til å lage ei tydelegare fordeling av ansvar og arbeidsoppgåver knytt til forvaltning og formidling av kulturmiljø i kommunen.

Målsettinga med kulturminneplanen er at den skal:

- vere eit styringsdokument for revidering av arealdelen og gi grunnlag for utarbeiding av hensynssoner og føreseger som ivaretek kulturminne
- vere lett tilgjengeleg og informativ, med bilete og kartutsnitt
- foreslå tiltak for vidare registrering, forvaltning og formidling av kulturarven.

Kulturminneplanen er tematisk bygd opp og er ein fyrstegenerasjonsplan og difor ikkje uttømmende. Tanken er at planen i fyrste omgang skal syne fram eit representativt utval av kulturminne, kulturmiljø og immaterielle kulturminne i Øystre Slidre, og så kan seinare revideringar av planen «fylle på». Dei døme me dreg fram er eksempel som skal representere det store mangfaldet i kommunen.

1.2 Føringer

Internasjonale føringer som pregar kulturminnearbeidet er m.a. FARO-konvensjonen og UNESCO sin konvensjon om kulturelt mangfald.

Gjennom lovverket har ein kulturlova, kulturminnelova og ikkje minst plan- og bygningslova, som er kommunen sitt viktigaste reiskap i forvaltninga av areal og handsaminga av byggesøknader.

Det er fleire **stortingsmeldingar** som gjev føringer for arbeidet, særleg er St. meld nr 16/2019-2020 «**Nye mål i kulturmiljøpolitikken**» (2019-2020) sentral her. Der står det at:

- *Alle skal ha moglegheit til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.*
- *Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom heilskapleg samfunnsplanlegging*
- *Eit mangfald av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, oppleving og bruk.*

Det er ei forventning frå staten at kommunen registrerer og verdiset kulturminne- og kulturmiljø som har lokal verdi og innarbeider desse i planar etter plan- og bygningslova.

I tillegg har St.meld. nr 16 (2004-2005) **Leve med kulturminner**, St.meld. nr. 22 (2004-2005) **Kulturminner og næring** og Meld. St. 35 (2012-2013) **Framtid med fotfeste**.

Innlandet fylkeskommune har per dags dato ingen temaplanar på kulturminnefeltet, men er eit sentralt organ her. Innlandet fylkeskommune driv i desse dagar og utarbeider ein ny kulturstrategi.

Sentrale lokale rammer

Av kommunen sine egne dokument er både planstrategi og kommuneplanen sin samfunnsdel førande. I planstrategien er kulturminneplan ei prioritert oppgåve med oppstart i 2020. I samfunnsdelen er eit av strategipunkta at kulturminne i større grad skal bli løfta fram som kjelde til kunnskap og oppleving. Kommunen kan gjennom sin SMIL-strategi støtte kulturminne som er knytt til landbruket.

Kjerneområde i landbruket (2013) er eit større dokument som har identifisert viktige kulturlandskap og stølsområde som kulturmiljø, som er viktige å ta vare på. Her er det gjort eit godt stykke arbeid, og kommunen bør gjere ein jobb med å få datafilene over i eit nytt format.

Stølsprosjektet i Øystre Slidre (2003-2005) er ein grundig rapport som har sett på naturforhold, landbruksnæring og kulturmiljø som til saman er viktige faktorar for dei store stølsområda i kommunen.

1.3 Prosess og involvering

Arbeidet med kulturminneplan har vore styrt av kommuneplanleggar og kultursjefen i kommunen.

Det er sett ned ei ressursgruppe med personar frå historielaget, spel- og danselaget, vernevøla og andre med interesse og kunnskap innanfor fagområdet. Vidare har ein fylgt opp arbeidet med fleire møte med ressursgruppa, det fyrste i starten av desember 2020. Grunna innstramningar i regelverket rundt covid-19 har det vore vanskeleg å fått halde møta.

1.4 Avgrensingar og utfordringar

Avgrensingar

Kulturminneplanen vil få eit tyngdepunkt i dei fysiske kulturminna, slik som bygningsmiljø, stølsmiljø og tun. Dette fordi planen i 2022 skal brukast som eit underlag til revidering av arealdelen.

Planen skal leggast til grunn for kommunal verksemd og vere retningsgivande for kommunen si planlegging. Planen i seg sjølv gir ikkje grunnlag for vern av kulturminne, men kan peike på behov for dette. Planen gir heller ikkje løyve til støtte eller midlar, men kan brukast som underlag i søknader.

Utfordringar

Økonomi

Det å ta vare på kulturmiljø kan vera ressurskrevjande, men det finst fleire støtteordningar. Kulturarvsbasert næring som gardsturisme, småskala matproduksjon og stadeigen næringsutvikling kan vera bidrag til ivaretaking, men også til formidlinga rundt.

Klimaendringar

Klimaendringar gir mange nye utfordringar, m.a. ivaretaking av eldre bygningar. Forfallet av kulturminne går fortare i mildare og fuktigare vèr. Å setje i gang med sikringstiltak for å hemme påverknaden klimaendringar har på kulturminne er kostbart, og må også sjåast i samanheng med punktet under. Men det er også verdt å

nemne at i eit lengre klimaperspektiv er det betre å ta vare på eksisterande bygningar enn å bygge nytt.

Samfunnsverdi

Det er ulikt syn på kva som har ein verdi eller ikkje. Det som for enkelte kan oppfattast som ein gamal og utdatert bygning, vil for andre ha stor verdi. Ulik verdsetting kan bli definert ut i frå kva «briller» ein har på.

Innskrenka råderett

Freding eller vern av eit kulturminneobjekt eller eit kulturmiljø gir normalt negative økonomiske konsekvensar, og kan gi eigar innskrenka råderett over eigen eigedom.

Bevare elle endre?

Eit statisk eller dynamisk samfunn? Det er ein del utfordringar i spennet mellom vern og utvikling. Det er viktig når samfunnet bevegar seg framover at ein også tek vare på historia vår.

Prioritering

Det er ofte nødvendig med ei medviten prioritering basert på gjennomtenkte val, faglege vurderingar og ein tanke om at utvalet av kulturminne skal vera representativt for kommunen. Ikkje alt kan takast vare på, verken når det kjem til økonomi eller til det praktiske.

2 Status for kulturminnevernet

2.1 Viktige føringar og lovverk.

Kulturminneloven

Kulturminneloven vernar om kulturminne og kulturmiljø, m.a.o. objekt og område som har kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Lovføresegna omfattar faste kulturminne som byggverk og anlegg, med eit område

rundt sjølve objektet (kalla omsynssoner etter plan- og bygningsloven), lause kulturminne, båtar, skipsfunn og kulturmiljø. Erklærte ståande byggverk frå 1537-1649 er også automatisk freda, og båtfunn eldre enn 100 år er statens eigedom og difor bli handsama som om dei er automatisk freda. Lova (§4) omtalar dei automatisk freda kulturminna, som er kulturminne frå før 1537, ofte også kalla fornminne.

Plan- og bygningsloven

Denne loven er kommunen sitt verktøy i kulturminnevernet. Planlegging etter denne loven skal bidra til å samordne statlege, regionale og kommunale oppgåver og gje grunnlag for vedtak om bruk og vern av areal. Planprosessen skal og sikre openheit, føreseielegheit og medverknad.

Plan og bygningsloven gir heimel til å sette av areal i omsynssoner for å ta vare på kulturminne og kulturmiljø. Loven har m.a. i §31-1 heimel til å stille krav til bevaring av eksteriør på verneverdige bygningar, og §29-2 omhandlar visuelle kvalitetar i seg sjølv og i høve til omgivnadane. Fylkeskommunen si rolle i høve til slike saker er å vere fagleg rådgivar. Fylkeskommunen har også mynde til å gå til motsegn til planforslag og klagerett i byggesaker.

Gjennom plan- og bygningsloven kan ein verne område eller objekt som har lokal og regional kulturminneverdi. Dette kan gjerast gjennom arealdelen og/eller reguleringsplanar, t.d. med bruk av hensynssoner §11-8 c) eller **hensynssonebevaring** etter § 12-5 nr 5. Hensynssoner kan med fordel også nyttast for å sikra omgjevnaden rundt eit freda objekt. Utval av det som skal regulerast til bevaring, må gjerast med bakgrunn i fagleg grunngeving. Reguleringsplanen bør difor verta utforma i samråd med regional kulturminneforvaltning (kulturarvavdelinga i fylkeskommunen).

2.2 Kva er eit kulturminne?

Kulturminne er definert etter kulturminneloven §2 som *alle spor etter menneskeleg verksemd i vårt fysiske miljø, herunder lokalitetar det knyter seg historiske hendingar, tru eller tradisjon til.*

Vidare står det at *..eit kulturmiljø er område der kulturminne inngår som ein del av ein større heilskap eller samanheng.* Kulturmiljø kan fortelje om den historiske utviklinga i kommunen, kontinuitet og endringar. Dei kan seie noko om menneske sitt forhold til kvarandre og menneske sitt forhold til det sosiale, religiøse og rituelle liv opp gjennom tidene. På den måten kan kulturmiljø hjelpe oss å betre forstå vår eiga tid.

Kulturminne og kulturmiljø er gode kunnskapskjelder til å forstå og tolke fortida. Opplevingsverdien av eit kulturminne er ulik. Eit kulturminne kan skape gjenkjenning og kjensle av å høyre til og har ulik verdi.

Planen vil ta for seg både nyare og eldre kulturminne. Kulturminne frå før 1537 blir rekna som eldre tid og er automatisk freda, medan kulturminne yngre enn 1537 blir rekna som nyare kulturminne. Temaplanen tek for seg både eldre og nyare tid sine kulturminne, landbruk, kulturlandskap, bygningar, gamle ferdseisårer, samfunnsinstitusjonar, krigsminne, næring, kunst, industri, kyrkjer og vassdrag.

Immaterielle kulturminne

Her kjem det som ikkje er faste kulturminne og ikkje gjenstandar. Dans, song, musikk, handverk, husflid, diktning og språk kan definerast under dette.

Bygningar og område i SEFRAK

Kommunen har liste over bygningar som er registrert i SEFRAK-registeret. Dette arbeidet blei gjort på 80-talet, og det blei registeret over 1500 bygningar. SEFRAK gir ikkje noko vern, og truleg er mange av bygningane rivne

eller blitt borte med tida. Får kommunen melding om riving eller ser at bygget er blitt borte, tar ein det vekk frå SEFRAK-registeret, men det er ikkje nødvendigvis alltid ajourført. Det er ikkje blitt gjort etterregistreringar, så er bygningane frå etter 1900, er dei ikkje registrerte. Det er ei rekkje flotte bygningar og bygningsmiljø som har kome til etter 1900, som no 40 år etter registreringane kanskje skulle vore med i SEFRAK-registeret til kommunen. I kartbasen valdreskart.no er SEFRAK-bygningar merka som trekantar, enten raude, gule eller grå.

2.3. Juridisk og økonomiske verkemiddel

Omgrepa freda, verna og verneverdig blir mykje brukt om ein annan.

Freding er den strengaste form for vern. Freding betyr at inngrep/endingar på kulturminnet som går utover vanleg vedlikehald, må godkjennast av myndighetene. Denne typen freding skjer gjennom kulturminneloven og Svalbardmiljøloven. Freda kulturminne er delt i to. Enten kan det vera vedtaksfreda kulturminne gjennom særskilt vedtak for det enkelte kulturminnet, eller automatisk freding gjennom kulturminneloven.

Automatisk freda er

- faste kulturminne frå før reformasjonen (1537)
- samiske kulturminne frå år 1917 eller eldre
- erklærte ståande byggverk med opphav frå perioden 1537-1649
- faste og lause kulturminne på Svalbard frå før 1946 (i tillegg er det føresegn for enkelte type kulturminne, sjå Svalbardmiljøloven)

Vern av eit kulturminne kan skje gjennom heimel i lov eller gjennom andre verkemiddel. Plan- og bygningsloven, kirkeloven og naturmangfaldloven er lover som kan verne om kulturminne. Andre verkemiddel er listeføring, tilskotsordningar og statlege verneplanar.

Verneverdig og bevaringsverdig kulturminne er noko som har gjennomgått ein kulturhistorisk vurdering.

Listeføring er ein måte å markere kulturminne på, som inneber ei oppføring på ei liste over objekt eller miljø som skal forvaltast på ein nærare definert måte.

3 Kulturminne og kulturmiljø i Øystre Slidre

Administrasjonen og ressursgruppa har gjort eit utval av kulturminne og kulturmiljø i Øystre Slidre. Ved revidering av planen kan kulturminna få ein grundigare omtale, og ein kan også «fylle på» med fleire kulturminne.

Litt historie henta frå «Gamle hus i Øystre Slidre»

Det er gjort funn her som tilseier at det har vore busetnad her sidan bronsealderen. Mest kjende er gravhaugane ved Sebu, Skattebu og Beitostølen. Det er også gjort forfunn på Alfstad, Melby og ved Hanakne. Gardsnamna i bygda kan også fortelje oss om den tidlegare busettinga. Vin-namn tyder på at garden er rydda før vikingtida. I Øystre Slidre finn me namn som Vårum (Vordvin), Sele (Seljuvin), Løkjen (Leikvin) og Røyne (Reinvin). Frå Røyne kom truleg ein av landnåmsmennene på Island. I Landnåmsboka er «Reyni-Björn» frå Valdres nemnt som ein av busettarane på øya omkring år 900. Andre gardar som truleg vart rydda om lag samstundes med vinn-gardane er Li (Lidar) Hovi (Hov), Hegge, Rogne og Dale. Dei mange stadnamna i bygda er truleg frå sjølve vikingtida. Ein har også kjennskap til ymse kyrkjer som har stått her i gamal tid. Den eldste som står att er Hegge stavkyrkje frå 1216.

I gamal tid gjekk trafikken mellom Austlandet og Vestlandet gjennom det vestre Slidre-dalføret. Dette gjorde bygda «austa åsen» litt avsides. Om ein ser på kva innbyggjarane i dei to Slidrebygdene er blitt kalla, glir det også inn i biletet. Øystreslidingen sitt namn var

«Øystreæsing», medan vestreslidringen vart kalla «Heimdræsing». Heimsida var altså vesta åsen. Bygda si plassering i den nordre delen av Valdresregionen har også hatt innverknad på byggeskikken. Det tok ei stund før dei nye ideane frå inn- og utland spreidde seg hit. 1849 er eit viktig årstal i Øystre Slidre si historie. Områda på begge sider av «åsen» hadde sidan reformasjonen vore samla i Slidre prestegjeld. Etter formannskapsloven av 1837 også som sjølvstyrt herad. I 1847 vart fyrst prestekallet delt i øystre og vestre, og to år seinare vart det gjort formelt vedtak om å dele formannskapsdistriktet i to. Øystre Slidre vart no eige herad. Elles var 1800-talet her som elles i landet prega av den store folkeauken. Det var trongt om plassen på gardane, noko som førte til fleire bruk vart delte og nye rydda.

Kulturlandskapet vart ein del endra i denne perioden. All plass måtte utnyttast, og busetnaden kraup stadig lenger oppover i dalsidene. Me finn i dag t.d. heimstølar som tidlegare har vore husmannsbruk. Etter 1860 letta folkepresset noko.

Husmannsvesenet er også ei viktig side ved Øystre Slidre si historie. Frå 1700-talet steig talet på husmenn raskt, og denne gruppa utgjorde etter kvart ein stor prosent av folkesetnaden. Kåra til husmannsfamiliane var dårlege. Fattigdomen kom også til syne på bruka dei rydda. Oftast var husa små og fattigslege. Likevel var gardsbruka forholdsvis jamstore i Øystre Slidre. Bønder med eige småbruk hadde ofte ikkje betre kår enn husmennene. Det var også få «storgardar» i bygda. Jordbruk med feavl har frå gamalt av vore den viktigaste næringsvegen i Øystre Slidre. Skiferjorda gir godt grunnlag korndyrking og det er gode og store beiteområde for kyr både i bygda og på fjellet.

Store industriføretak har aldri stått sentralt i næringslivet i bygda. Eit unntak er likevel skiferdrifta. Heilt sidan 1700-talet har det vore aktivitet i skiferberga i Rogne og taksteinen vart etter kvart ei etterspurd vare både i Øystre

Slidre og i grannebygdene, i 1899 vart Valdres Skiferbrudd a/s skipa, og arbeidet vart meir organisert. Føretaket eksporterte også store mengder skifer til utlandet, og var lenge den største arbeidsplassen i Valdres med over 100 tilsette. I dei private gruvene var det om lag like mange tilsette.

På slutten av 1800-talet starta også reiselivsnæringa si utvikling. I kring 1850 var det skyss-stasjonar på Rogne, Nordtorp og ein Beito-gard. Etter kvart var Skammestein og Rogne «stasjonane» i bygda. Nærare århundreskiftet vaks det fram fjellhotell og sanatorier over heile Valdres, også i Øystre Slidre. Somme starta med å ta imot gjester i stølsselet sitt, og utvikla dette seinare til fjellstover eller hotell. Beitostølen, som i dag er Øystre Slidre sitt mest kjente andlet utover, vart som turiststad utvikla på byrjinga av 1900-talet. Men verkeleg kjend vart ikkje området før i 1960-åra. Erling Stordahl sitt arbeide med funksjonshemma på helsesportsenteret på Beitostølen, har gjort kommunen kjent både i inn- og utland.

3.1 Automatisk freda kulturminne

Eit automatisk freda kulturminne er i hovudsak eit kulturminne frå 1537 eller eldre. Kulturminna er freda direkte gjennom lovteksten til kulturminnelova. Etter §6 har dei freda objekta ei sikringssone på 5 meter rundt seg.

Det er over 1100 automatisk freda kulturminne (forminne) registrert i kommunen. Det finst fleire kulturminne i kommunen, men då med ein annan status (over 1500 kulturminnelokalitetar). Mange av desse er registrert gjennom Lidar-skanninga og kan sjåast i valdreskart.no og askeladden.no. Her brukar ein infraraudt laserlys til å måle avstandar til terreng og objekt. Teknikken kan syne spor under vegetasjonsdekke og dermed er det enklare å lokalisere

minne. Det er utført laserskanning i aktuelle utbyggingsområde i kommunen. Dei automatisk freda kulturminna er merka med ein rune-R i kartdatabasen Valdreskart. R'ane med rosa bakgrunn er i frå lidar-skanninga. På kulturminnesok.no finner me dei fleste automatisk freda kulturminna, der enkelte av dei er omtala.

Vinstre

Nord for Vinstre er det gjort fleire spennande funn frå steinalderen dei siste åra. Nyare arkeologiske undersøkingar på fleire vërutsette nes uti vatnet, har funn som syner at menneske har hatt jamleg opphald her i heile perioden frå omtrent 7500 f.Kr fram til omtrent 1000 f.Kr. Her ligg tjukke lag med skjørbrend stein, steinavfall etter reiskapsproduksjon og bein frå reinsdyr, som vitnar om storviltfangst. På eit av nesa vart det dessutan funne to graver frå yngre jernalder (550-1050). Den eine, truleg frå 500-talet, er ei såkalla «fjellgrav» eller «kutmarksgrav», som gjerne finst i nærleiken av vatn eller ferdsselsårer i gode fangstområde langt frå bygdene. Inni ein liten steinsirkel under torva ligg pilspissar, knivar, ein spydspiss, ei saks og ein skinnskrapar. Dei som gravla døde her i yngre jernalder, grov seg altså ned i ein buplass som første gong vart teken i bruk i eldre steinalder, 8000 år tidlegare.

Vinstre er i dag eit godt fiskevatn. Fisket har truleg også vore viktig i eldre tider. All fisk i vatnet er sannsynlegvis sett ut, då det er ikkje er noko naturleg innvandringsveg. Funn av garnsøkke indikerer garnfiske i mellomalderen. Spor etter naust, båttopprekk, båtstøer og ein sær eigen båttopplagringsplass med båtforma steinsetjingar på Gravolsøddin, gir innblikk i ein hovudsakleg nord/sør gåande båttrafikk over vatnet, knytt til både fiske og stølsdrift.

Det har vore stølsdrift på Vinstre sidan 1700-talet. Bygdeboka for Øystre Slidre fortel om den stridbare enkja

Gro Engebretsdotter Beito (1720-1792). Det blir sagt at Gro var den fyrste som bygde seg støl på Sanddalen ved Vinstre kring 1760. Ho tykte det var blitt for fullt og trengt på Beitostølen og drog lenger inn i fjellet for å finne gode beite. Gro valte å bygge stølen oppe ved Sanddalsbekken, og ho fekk laga ei kinne som vart drive med vasskraft. Dette var av dei fyrste tekniske hjelpemidla som letta kvinnearbeidet. Gro fekk også laga seg ein båt med tre par årer.

Figur 2. Kinna til Gro, som vart driven med vasskraft. Finst på garden den dag i dag.

Det er funne fleire pilspissar i Vinstern-området. Kulturminnesok.no syner eit funn på Vingstule. (Figur 3).

Figur 3. Funnstad for pilspiss ved Vingstulen, austom Vinstre. (henta frå kulturminnesok.no)

I 2014 blei det funne ei jegergrav frå omtrent 500 e.Kr. I 2016 blei det gjort funn som kan stamma frå vikingtida. Då blei det funne ei spenne i ei kvinnegrav til det som truleg har vore ei budeie under vikingtida. Det er i hovudsak gjort funn rundt det som i dag er Mørstadstølane.

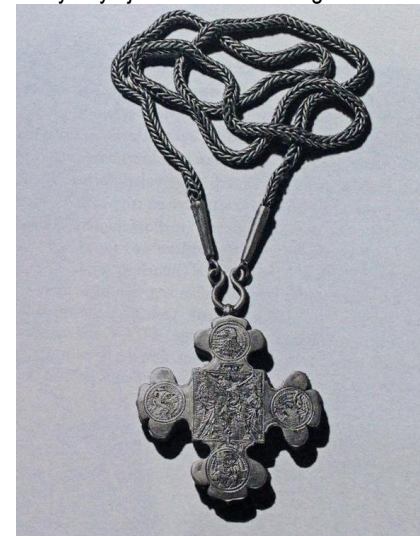
Ein pilspiss av jern, omlag 15 cm lang, vart funne av Oskar Svenskerud, ved eit austvendt jorde ned mot Volbufjorden då ein rydda dei gamle hustuftene.

Figur 4. Funnstad for pilspiss ved Volbufjorden

Det blei i 1908 funne ein relikviekross på garden Myrvoll. Dette blei levert inn til Oldsaksamlinga i 1914. Krossen blei funnen i nærleiken av der den tidlegare Stavdalskyrkja skal ha stått. Kan hende at krossen har

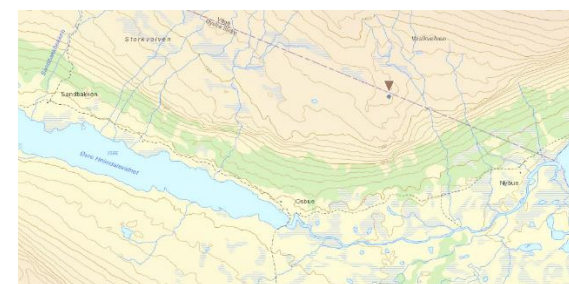
tilhørt kyrkja. Krossen er truleg frå starten av 1400-talet.

Figur 5. Myrvollkrossen, funnen i 1908.

Bøgahi

Bøgahi var skjul for villreinjegerar med pil og boge. Når reinen trekte fram eller vart jaga mot toppen, stod dei i skjul bak store steinar og kunne skyte reinen utan å bli oppdaga. Gode døme på bøgahi finn me m.a. på ryggen av Stor Nuten.

Figur 6. Bøgahi ved kommunegrensa til Vågå. Frå kulturminnesok.no

Dyregraver

Dyregravene var store hol, gjerne med leiegjerde av stein, som leidde dyra mot hølet. Etter at det vart forbod mot å nytte fangstgraver til jakt, vart mange av gravene fylt att med stein, og difor vanskelege å oppdage. Det er to jervegraver i Vang, rett ved kommunegrensa til Øystre Slidre. Det er ei dyregrav vest for Bitihorn og ei nord for Bitihorn.

Vest for Rjupetjednet, frå Hølmen til Gravolstjednet, er det funne heile 12 fangstgraver langs sandhaugane. I Velumskaret opp i Bitihorn ligg det fire fangstgraver for villrein og ei for jerv. Det største fangstanlegget med dyregraver og leiegjerde finn ein aust for Gravskaret, ved Gråhø, nord for Vinstervatn. Det er vanskeleg å sjå/finne dyre- og fangstgraver fordi dei ofte er steina att eller dekt med tunge heller, slik at dyr ikkje skal gå i dei.

Tjørebrenning

Frå gammalt av vaks det furuskog i fjella i Øystre Slidre. Det var stuvane og røtene av denne skogen som var grunnlaget for tradisjonane med tjørebrenning. Tjøra vart nytta til å impregnere hus og båtar.

Trekolgroper

Trekolet som vart nytta til jernutvinninga, vart brent i store, runde hol. Slike hol finn me mange av, og 34 av dei er registrerte (2017), mellom anna fleire i Beitostølsområdet. Ofte ligg det to ved sida av kvarandre. Desse hola ligg og i nærleiken av sinderhaugane, der jernet vart framstilt.

Jernvinneanlegg og sinderhaugar

Me finn mange synlege minne etter framstillinga av jern, noko som heldt fram til byrjinga av 1800-talet. Men særleg var det mykje produksjon i Beitostølsområda på 1100 og 1200-talet. Jernproduksjon her i landet går heilt tilbake til omkring 500 f.Kr.

Riksantikvaren har registrert heile 47 jernanlegg i Øystre Slidre, mange av dei i fjellet. Forutan å produsere til eige bruk, vart det ei periode også selt jern til utlandet, m.a. til England. Jernet framstilte dei av myrmalm, som det var mykje av i myrene, om lag 20-50 cm under overflata. Malmen vart grave opp av myra og turka før han vart varma opp over trekol i spesielle omnar. Slagget (avfallet) vart tappa ut gjennom ein avløpskanal frå omnen, og jernet vart liggjande att som ein glødande klump og teke opp med ei tang. Det vart mykje avfall etter denne produksjonen, og desse haugane blir kalla sinderhaugar.

Gravhaugar

Det er registrert 33 gravminne ved Skattebu i Rogne, og på Idstad i Volbu kan ein sjå fleire større gravhaugar. Gravminna har ikkje vore opna, så kva som skjuler seg under jorda, er det ingen som veit. Desse gravminna er merka i kommuneplanen sin arealdel. Det finst også andre gravhaugar rundt i kommunen.

Utanom dei automatisk freda kulturminna som er registrert, har me også registrerte kulturminne i desse dokumenta og/eller registrerte områda:

- SEFRAK-registrering av bygningar eldre enn 1900, både skriftleg og digitalt.
- kulturminne i riksantikvaren sin database Askeladden skanning.
- stølskartlegginga i Øystre Slidre (2003-2005)
- kjerneområde i landbruket. Temakart kulturmiljø: Bygningssmiljø (gardstun), gamle ferdselsårer, kulturminne i/ved vassdrag, heimstølsmiljø, langstølsmiljø, kulturbasert biologisk mangfald.

3.2 Kulturminne knytt til landbruket

3.2.1 Stølsmiljø

Øystre Slidre er framleis ein av dei største stølskommunane i landet, sjølv om talet på aktive stølar har gått ned. På midten av 2000-talet blei det gjort eit stort og grundig arbeid som er samla i ein rapport kalla «Stølsprosjektet i Øystre Slidre». Eit utdrag frå den er teke med her, som skildrar stølsfjellet.

Stølsfjellet i Øystre Slidre kan grovt sett delast inn i tre soner: Lengst mot nord, frå Skaget til Jotunheimen, ligg stølane ovanfor skoggrensa ved foten av høgfjellet. Landskapet her ligg ope for vestavinden, og omgjevnadene ber preg av eit tøft klima når veret står på. Men dette landskapet er også prega av lange samanhengande sørvende lier med godt beite. Stølane ligg oftast spreidd utover, eller nokre få i klyngje. Dei er fyrst og fremst beitestølar, sjølv om vollane nok alltid vart slått tidlegare. Dei færraste stølane her har stølsjord som kan haustast maskinelt.

I dei midtre delane av kommunen, frå Beitostølen og sør til Mellane - Fjelldokkvatnet, finn vi 'stølsvidda', så typisk for store deler av stølsfjellet i Valdres. Eit vidt ope og bølgljande landskap med slake avrunda ryggar og store myrflater vekslende med fjellbjørkeskog og ope mark. Skoggrensa er ofte kunstig låg som fylgje av mange hundre år med hogst og beite. Landskapet gror i dag raskt til att med ny skog av fjellbjørk og gran. Stølane på 'stølsvidda' ligg oftast mange saman i sørvendte lier, og det er heller ikkje langt mellom stølsлага. I tillegg til dei gamle støsvollane, finn ein her ofte store areal som er oppdyrka i løpet av dei siste femti-seksti åra, og kor mykje fór har vore dyrka og køyrt heim til bygda.

Heilt sør i kommunen, sør og aust for Mellane, finn ein nokre store stølslag som ligg i grensa mot barskogen, i lune sør- og vestvende lier, ofte ned mot eit vatn eller

dalføre. Frodig granskog dannar tregrensa, nesten utan bjørk i det heile. Stølsjorda er ofte jamn og lett, og vi finn mykje gamle dyrkingsspor, som steingardar og røyser, og mykje av jorda er maskinjord. Den beste jorda her kan også i tidlegare tider ha vore oppdyrka, og kan hende har det også ein gong vore fast busetnad her, i alle fall nokre stader.

3.2.2 Stølar

I lang tid har landbruk vore den viktigaste næringa for folk i Øystre Slidre, og før var stølen heilt avgjerande for drifta. Jorda heime måtte nyttast til korn, potet og liknande. Og difor vart hamne og slått i fjellet svært viktig. Det er framleis mange aktive stølar i kommunen, sjølv om det blir færre og færre. Me ynskjer å få med nokre av dei stølane som er mest mogleg heilskaplege i kulturminneplanen, då me ser at det har større kulturminneverdi enn enkeltbygningar inne i stølsområda. Det er mange konkrete kulturminne i eit stølsmiljø; saltheller, torvtak, sløer, bryggesteinar, båtstøer, leikeplassar, samlingsplassar og rydningsrøyser for å nemne noko. Gjennom kartlegginga i samband med stølsprosjektet blei det utarbeid ein kulturmiljøindeks (Stølsprosjektet, 2005) over stølsmiljø i 33 av 57 støslag, der 22 fekk høg verdi og 2 fekk svært høg verdi. Av den heilskaplege vurderinga av stølsmiljø tilbake i 2005 scora Lié (sør i kommunen) og Mørstadstølen (nord i kommunen) høgast utifrå den indeksen. Ser ein på kartlegginga av SEFRAK bygningar kom **Rognsfeten, Glåmstølen og Mørstadstølen** høgt (over 45% med SEFRAK-bygningar).

Stølsdrifta på Rabalen, Buahaugen og Bukono er vanskeleg å tidfeste, men er omtala i eit dokument frå 1356. Det er også omtala i eit skriv frå 1419. Det blir då dei eldste omtala stølane i Øystre Slidre.

I Øystre Slidre har bruka ikkje hatt berre ein støl, men 3-4 og kanskje nokre hadde fleire. Dette var oppdelt i heimstølar og langstølar. Dei blei bruket på ulike tider av året for å nytte beitet vår og haust. Stølen der ein var om sommaren låg på fjellet, og vart kalla langstøl.

Lia stølen (3/148). Opphavleg sto Lia selet på stølen til garden Søre Lien. Sidan sumaren 2002 har stølen vore ein open møteplass for tradisjon levande kultur midt i sentrum av Beitostølen. Gjennom kulturformidlinga på Lia stølen vert både den materielle og den immaterielle kulturarven ivareteke og formidla til målgrupper som inkluderer ikkje berre turistar, men også bygdefolk og deltidsbebuarar i Øystre Slidre. Lia selet er om lag tre hundre år gammalt, og representerer ein toroms byggeskikk med skut i mellom. Tømmeret er av svært grove stokkar og er øksehogde og gjev eit svært solid inntrykk. Selet hadde torvtak fram til 2001, då det blei flytta dit det står no. No har det skifta til villheller av skifer frå Øystre Slidre. Lia stølen kulturlag leiger tomt på Beitostølen ut 2023.

Figur 7. Lia stølen, ei grøn lunge på Beitostølen.

Austa Vinsteren

Vinstervatn ligg høgt og fritt ved foten av Jotunheimen. Lykkjestølen og sørover er typiske fjellstølar med både kyr og geitehald. Folk var og er heilt avhengige av

stølane sine, og ressursane i fjellet blir teke vare på og nytta på berekraftig vis.

Lié

Synst i bygda finn me det største støslaget i kommunen, Lié, som ligg i fjellskog ved sida av Mellane. Her er det jord med gamle dyrkingsspor som tyder på at det ein gong kan ha vore fast busetnad her.

Bruken av fjellet er like gammalt som busetnaden i fjellbygda. Både desse støslaga spelar framleis ei nøkkellrolle for landbruket, sjølv om andelen som brukar stølane sine har gått kraftig ned. Stølsprosjektet framhevar at det er knytt store kulturverdiar til stølsfjellet, og det er ei viktig oppgåve å forvalta dette på ein god måte, også inn i framtida.

Tiltak: Kommunen ynskjer å synleggjere aktive støslag i samarbeid med landbruksnæringa, med t.d. gjennom skilting.

3.2.3 Læger

I Øystre Slidre har me noko me kalla læger. I tidlegare tider var det enkle husvære for arbeidskarar som kjøpte krøter på vår/tidleg sommar og heldt dei gjennom sommaren før dei blei selde på hausten. Det var Rogne og Volbu soknekatte som leigde ut områda/husværa inne ved Fullsenn, helst til ein lokalmann/bygdemann, som då tok i mot utanbygds fe. Det var eit bestemt tal med dyr dei hadde lov å ha med seg. Gjekk dei over dette talet, eller utan om lægeret sitt område, måtte dei betala mulkt til «soknets fattigkasse»

Ved Fullsenn har ein tre stølar som har blitt brukt som stølar, så læger og så tilbake til å vera stølar; **Olægeret, Flakstadlægeret og Kristensonlægeret**. Desse var stølsområde som gardar på Hedmarken leigde til sommarbeite. Stølsområda er difor kalla opp etter gardar frå Hedmarken (t.d. Oe og Flagstad frå Vang på

Hedemarken). Omkring år 1910 vart det slutt på fjernsetring/å sende dyr til Valdres.

Områda ved Haldorbu og Bøllhaug blei også brukt som læger. Haldorbu er framleis fellesbeite. Ovanfor Bøllhaug er det ei slette som blir kalla marknadsplassen. Her kjøpte og selde dei fe, dette vart seinare brukt som hestehamne, så seint som på 1960-talet.

Figur 8. Kristensnølægeret, her er det fjøs og sel i same bygning. (53/f413). Foto: Øystre Slidre fjellstyre

3.2.4 Andre element ved stølsmiljøet

Kulturlandskapet har kulturhistoriske og biologiske verdiar som kan bli skadelidande ved attgroing eller nedbygging. Verdiane gjev oss grunnlag for kunnskap og opplevingar knytt til ressursbruken i tidlegare tider.

Slåttemark, også kalla slåtteeenger, er mindre tenlege område som blei slått. For å behalde artsrikdomen i slike område, er ein avhengig av det blir slått på gamle måten, regelmessig. Dei sette sitt preg på kulturlandskapet. Det er ikkje mange slåttemarker att i Noreg, og i Øystre Slidre har me i kartbasen til Miljødirektoratet registrert **38 slåttemarker**.

Utslåttane var framleis viktige til langt utpå 1930-talet.

Det var viktig å nytte alle fôrressursane som fanst, skulle ein kunne ha mat til dyra over vinteren. Starr vart også brukt som fyll i sengemadrassen.

Figur 9. Myrslått utanfor Presthegglandet i Heggiffjorden rundt 1900. Bilete henta frå "Før i ti'n", utlånt av Torstein Presthegge

Legohuset Beitostølen blei før i tida nytta som løe og bu, og det var ein plass ein kunne overnatte mens ein dreiv med slåtten. *Lego*, kjem av å ligge, altså ligge over eller kvile seg der. Denne høyrde til stølen (garden) g/b 3-4. 3/984. Dette er eit minne om korleis det var tidlegare på Beitostølen. Legohuset ligg rett på nedsida av fylkesvegen nord for sentrum på Beitostølen.

Figur 10. Legohuset ved Beitostølen, rett nord for sentrum.

Mjølkebåt på Vinstre. I 1929, då ysteriet på Heggnes var i gang, blei det brukt båt på Vinstre for å hente mjølka på dei om lag 40 stølane. Båten måtte legge til ved 18 brygger, 3 vestom Vinstre og 15 austom. Var det veldig mykje eller lite vatn, måtte folk ro ut med mjølkespanna, då båten var for stor eller bryggene var ubrukelege. I tillegg var det også båtskyss inn til Haugseter. Då vegen (Jotunheimvegen) kom i 1954 var det ikkje lenger behov for mjølkebåten, og den hadde sin siste sesong.

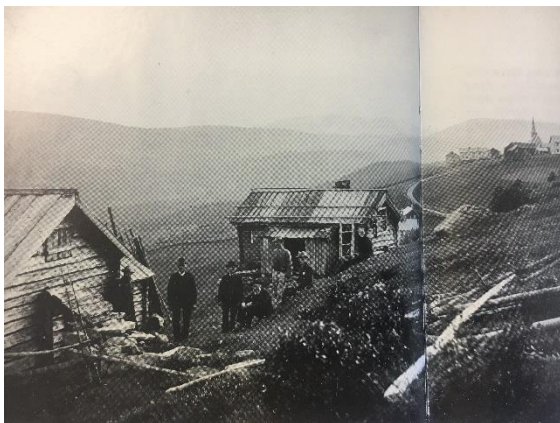
Rydningrøys er eit menneskeskapt element i jordbrukslandskapet eller i utmarka. Den dyrkbare marka er rydda for stein som er samla i ei røys, vanlegvis i utkanten og nedst på jordet. Det er vanskeleg å tidfeste rydningsrøyser. Nokre kan vere store og svært synlege, medan andre er mindre og kanskje attgrodde med mose og liknande.

Tiltak: Ynskjer å vere med å bidra til at Legohuset blir ivareteke for framtida.

3.2.5 Bygningmiljø og tun

Før i tida var det storgardar og husmannsplassar. Døme på det me kallar «storgardar» i Øystre Slidre er Sørre Rogne, Løken og Røe. Døme på husmannsplassar er Skattebumarken, Øvre Sele og Nedre Kleiven. Talet på husmenn steig veldig frå 1700-talet og gjorde at fleire hadde dårlege levekår. Dette bidrog til at fleire reiste til Amerika. Vidare har me omtala nokre av gardane og husmannsplassane nærare.

Figur 11. Nedre Kleiven - tidlegare husmannsplass. Hegge kyrkje i bakgrunnen.

Niegarden Robøle (30/1) Her er heile gardsanlegget freda (1982). Det var totalt ni bygningar; våningshus, stogo, buahus, låve, driftsbygning, sauehus, eldhus, smie og løe. Løa som stod på nedsida av vegen eit stykke unna tunet, er riven. Fleire av bygningane er frå 1700-talet. Bua på garden er frå 1600-talet, den nedre stogobygningen frå rundt 1700 medan øvste bygningen er noko yngre.

Våningshuset er eit stort lafta hus i to høgder. Inne er grunnplanet delt i tre rom, men det er ikkje akerhusisk. Trappa til andre høgda går opp i gangen ved døra. Huset

er frå 1865, men vart vølt i 1980-åra. Vindauga i empirestil er kopiert frå dei opphavlege, og huset har fått ny pipe. Bygningen har hatt bifunksjon som snikkarskule og posthus. **Stogo** er eit våningshus i ei og ei halv høgdd som truleg er frå 1700-talet. Huset har vore nytta som kårstogo, sommarstogo og no som gjestehus. Konstruksjonen er i lafta tømmer, bortsett frå svalgangen som er i bindingsverk. Huset er kledd med vekselpanel på tre av sidene. I 1865 vart huset vølt. Taket vart heva og nye vindaug sett inn. Utforminga på desse og prydnaden på døra har empirepreg. **Buahuset** er stort og i to høgder, med gang i midten og eit rom på kvar side. Heile huset er bygd i lafta tømmer, bortsett frå inngangspartiet, som er i bindingsverk. Buahuset har vore lagringsplass for korn, mjøl og mat. **Låven** er treroms og i to høgder. Huset er bygd i lafta tømmer, men på nordsida er ein del i bindingsverk, kledd med over- og underliggjande panel. Bygningen er truleg frå 1700-talet. **Driftsbygningen** er samansett av fleire gamle og nyare hus: stall, fjøs, sauehus, grisehus, do, skut, løe og låve. Det meste av bygningen er lafta, men somme deler er i bindingsverk. Taket er tekt med hoggen skifer bortsett frå på det nyaste tilbygget. Det er ei korntrøke frå 1950 som har tak av bølgeblekk. **Sauehuset** er eit stort eittromshus, nytta som sau- og geitefjøs. Huset er bygd i lafta tømmer med raustet i bindingsverk. Fjøset kan vera frå 1700-talet. **Eldhuset** er eit lite lafta eittromshus med inngang på eine langveggen. Huset er truleg frå 1700-talet, og har også vore nytta som leikestove og lager. **Smia** er lafta med eitt rom og inngang på langveggen. Smia er truleg frå 1700-talet. Ho vart istandsett i 1987-88 og ligg utanfor sjølvne tunet. **Løe**, som er stor treroms, i lafta tømmer. På nordsida er det bygd ut ei ark i andre høgda, denne er i bindingsverk. Taket er opphavleg tekt med skifer, men delar av det har seinare fått bølgeblekk.

Løa var frå 1800-talet og sto langt utanfor tunet.

Figur 12. Niegarden i Robøle i 1950-åra. Henta frå «Før i tie 2», Utlånt av Inger Robøle Kristiansen.

Tun i Beito (3/10). Her er det fleire SEFRAK-bygningar. Tømmeret i bygningane er omlag 300 år gammalt, og muren er spesiell med store steinar, som truleg er over 1000 kg tunge. Diverre står bygningane til nedfalls.

Figur 13. Inngangsdør (3/10). Foto: Magnhild Strand

Figur 14. 3/10. Bygning ved 3/10. Foto: Magnhild Strand

Beitohaugen (2/6). Våningshuset er ei påbygd gamal stogo, kjøpt frå Sørgarden i Skammestein. Huset har no to høgder og er panelt utvendig, men interiøret i den gamle stogo er godt teke vare på. **Gamlestogo** er ei lafta stogo frå omtrent 1700-talet, men kom til Beitohaugen omlag 1890. Huset har eit opphaldsrom og eit buarom. Spelemannen Nils Beitohaugen med familie budde i denne stogo. Gamlestogo har torvtak. **Buahuset** er eit lite lafta hus frå slutten av 1700-talet. Det er i to høgder og har torvtak. **Uthuset** er samansett av fleire hus, stakk med trev, låve med trev, eit lite mellombygg i reisverk og fjøs. Særleg fjøset er særst gammalt. Heile huset har torvtak. **Smia** er lafta og har skifertak, og er truleg frå fyrst på 1800-talet. Nils Beitohaugen var ein flink smed, og denne smia vart ein mykje nytta arbeidsplass for han.

Rett ovafor tunet står det ein minnestein. Det er til minne om meisterspelemann Nils Beitohaugen (1863-1927). Steinen blei avduka i 1948 og var henta på Heklefjell.

Skattebu (Øvre skattebu) (39/1), tun i Øvre Skattebu med fire SEFRAK-bygningar. Her var det tidlegare eit

vognskjul, der folk parkerte syklane sine. Skattebustogo (tidlegare bustadhus) kan ein i dag finne på Valdresmuseet på Fagernes.

Marken (Skattebumarke) (39/3)

tun i Skattebu, så og seia intakt. Tidlegare liten husmannsplass. Seks SEFRAK-bygningar.

Øvre Sæle, (25/1), Tre SEFRAK- bygningar. Tunet ligg ved Sælshagadn. Smal grusveg til bygningane. Også murar etter ein husmannsplass på tomte.

Figur 15. Bygning, Øvre Sæle 25/1

Skalet, (5/129). Bygningar frå 1850 til rundt 1900. Alle i SEFRAK-registeret. Totalt 8 bygningar (2 står så tett, ser ut som eitt) Våningshus, stall, fjøs, låve, kvernhus, trøstogo, smie og buahus. Nokre av bygningane er nyleg restaurerte.

Lafta **våningshus** i to høgder med akershusisk grunnplan. Huset er frå 1850-åra, men vart ikring 1900-talet pussa opp i samsvar med den tids byggestil. Fronten vart panelt, med laftekasser på hjørna. Vindauga og døra er typisk empire, og taket er tekt med hoggen skifer. Lafta **buahus** i to høgder med vedskjul i tilbygg. Buahuset er truleg bygd ikring 1850, medan vedskjulet i bindingsverk

er frå fyrst på 1900-talet. Buahuset har treromsplan. Lafta **stall** med innebygd sval i bindingsverk. Innevendig er huset delt i to med ein liten skiljevegg, og andre høgda blir nytta til lagring av fôr. Stallen er truleg bygd ikring 1900. Lafta eittroms **fjøs** som står på stolpar. Huset er bygd like før 1900-talet. Nytt bølgeblekketak er lagt seinare. Treroms **låve** i lafta tømmer. Svalgangen på austsida er innkledd og låven står på stolpar. Bygningen er frå ikring 1900. **Kvernhus** er eittroms hus i lafta tømmer med hoggen skifer på taket. Kvernhuset er truleg frå slutten av 1800-talet, og det har også vore nytta som eldhus. Huset ligg heilt i utkanten av eigedommen. Så langt ein kjenner til, er dette einaste bevarte kvernhuset som står att i Øystre Slidre. **Trøstogo** eit lafta eittroms hus med torv på taket. Inngangsdør på gavlevegg. Det blir hevda at huset også har vore nytta til røyking av kjøt. Ein trur huset er bygd på slutten av 1800-talet.

Løken prestegard/enkeprestegard (34/151). Her er det 26 bygningar, der 11 av dei er verna. Det har vore forsøksgard her sidan 1922, då forsøks garden var på nabogarden dei fyrste åra (Oppstart 14.april 1918, då etablert på Nedre Windingstad (33/5)). Støl på Bergset. Formålet med fredinga (Statens kulturhistoriske eiendommer) er å ta vare på driftsbygningen som del av eit variert og verdifullt bygnings- og kulturmiljø frå tida som prestegard og forsøks garden for fjellbygdene. Formålet med fredinga er vidare å sikre hovudstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljane, så som fasadeløysing, opphavlege og eldre delar, som dører og vindauga, samt ivareta materialbruk og overflater

Alle desse tuna er verdifulle, kulturhistorisk sett.

3.3 Kyrkjer, skular og andre bygningar

Det er 4 kyrkjer i Øystre Slidre. I tillegg er det eit kapell på Beitostølen. **Rogne kyrkje** er ei åttekanta kyrkje som blei innvigd i 1857. Kyrkja har vernestatus listeført (etter 1850). Før låg Rogne kyrkjestad omtrent 1,8 km lenger

nord på det me kallar **Kyrkjeberget**, ved Kyrkjebergvegen. **Lidar kyrkje** sto ferdig i 1932 og er bygd i tre. Lidar kyrkje har vernestatus listeført (etter 1850).

Volbu kyrkje er tileigna St.Blasius og oppført i 1830. Før den tid var det stavkyrkje her, heilt tilbake til 1150. Dagens kyrkje har vernestatus automatisk listeført (1650-1850) og blei bygd over ei gamal stavkyrkje. Plasseringa er i dele med dei fire gardane, Løken, Onstad, Jørstad og Veningstad. **Stupulen** som står ved Volbu kyrkje, ligg på ein stor urørd gravhaug og har to romerske kyrkjerklokker i karakteristisk blåklokkeform frå 1100-talet. Heile bygningsmiljøet rundt Volbu kyrkje er verdt å ta vare på og har hensynssoner i eksisterande arealdel.

Kommunestallen er ved sida av, og skulle gje ly til 6 hestar, både ved kykjelege handlingar og herredsmøte.

Hegge stavkyrkje (Figur 16) er oppført i år 1216. Kyrkja har vernestatus automatisk freda og er av nasjonal betydning. Gjennom stavkyrkjeprogrammet bidreg Riksantikvaren med økonomisk støtte. Altartavla i Hegge kyrkje er skoren i Gudbrandsdalen. Fire menn drog henne over fjellet på ski, og då seier historia at Judas fall av og vart borte. Seinare blei Judasfiguren funnen att. Særmerkt for Hegge stavkyrkje er dei 10 hovuda i tårnet. Den eine med eitt auge og tunga utav kjeften. Dette trur ein er Odin.

Heggeklukkelåtten e. Guri Hegge: *«langvega Beitadn, seint koma Sjeladn, alle senast kom Heggjisadn»*. Kyrkjeklokkene er frå mellomalderen. **Stupulen** er ein mindre bygning/tårn ved kyrkja, som fungerer som eit klokkehus med to klokker i, ei stor og ei mindre.

Figur 16. Hegge stavkyrkje. Ein ser til høggre i bilete stupulen. Bilete henta frå kirkesok.no

Det blir framleis arrangert stølsmesser i Øystre Slidre. Den fyrste blei arrangert i 1913. Dette var eit høgdepunkt på sommaren, då ein kunne kome til andre stølar og ein fekk treft andre.

Tiltak: Kommunen ynskjer å bidra til å få på plass informasjon omkring historia til kyrkjene i kommunen.

Skular

Volbu skule var den fyrste fastskulen som blei oppretta, alt i 1852. Dette huset fungerte òg som det fyrste kommunehuset etter delinga mellom Øystre og Vestre Slidre i 1849. Ny skule vart bygd i 1941. Skulen blei lagt ned i 2009, og er i dag grendehus.

Frå 1887 fekk Lykkja og Beito fast skulestad, kalla **Beito skule**. I 1924 blei huset restaurert og det blei bygd på ein etasje til. Skulebygget var i bruk som skule fram til 1981. Beito skule er i dag restaurert og framstår slik ho var på slutten av 1800-talet. Dette er gjort i privat regi.

Det var ikkje fast skule i Dale før i 1924, fram til då hadde dei leigd seg inn på ulike gardar i området. **Dale Skule** var i bruk som skule til litt innpå 1960-talet, og bygget står framleis.

I 1897 blei Søndre Hegge krins og Robøle omgangsskule slegne saman og flytt frå Hegge kyrkje (i skiftet mellom Presthegge og Bakko), der den hadde starta opp alt i 1868, og flytt ned til det som blei kalla **Heggebø skule**, der det i dag er barnehage.

Midtre Hegge skule vart innvigd til bruk i 1867, den sto då ved garden Skammestein (10/3).

Midtre Hegge **nye** skule sto ferdig i 1955, då plassert noko lenger nord i kommunen, der dagens Lidar skule står. Bygget frå 1955 blei rive i 2011.

Nørre Rogne Skule (43/6), blei teke i bruk i 1863.

Bygningen står langs det som i dag er Kyrkjebergvegen. **Sørre Rogne skule** (bygningen er i dag bustadhus) var òg tatt i bruk i 1863, begge i november same år. **Rogne skule** bygd i 1921, er i dag riven. Ny skule står på same plass. Det var også skulehus i Røsslend frå 1892 til 1962. Både skulen i Volbu og Nørre Rogne blei fram til 1922 tidvis brukt som banklokale.

Figur 17. Nørre Rogne skule (43/6)

Tiltak: Beito skule er eit bygg som kommunen ynskjer å ivareta for framtida.

3.3.1 Andre bygningar

Stavkyrkjemuseet i Volbu

Her er det samla mange gjenstandar og restar frå materialar og utskorne portalar frå den gamle stavkyrkja. Dette vart funne under kyrkjegolvet ved ei restaurering på 1980-talet.

Øystre Slidre ysteri ligg i Heggenes sentrum. Ysteriet blei bygd i 1928. Spørsmålet om ein skulle bygge eit ysteri var oppe i heradsstyret alt i 1893. Ysteriet vart sett i drift frå 3.april 1929, og var i drift til 1994. Bygningen er med i Flåklypa-filmene, og med si markante pipe er dette ein viktig bygning i bygda.

Badehuset på Furustrand er bygd i samband med Heggenes hotell. Dette er einaste bygningen som står att etter at hotellet brann ned i 1952. (80 senger) Det var ikkje grunnlag for å bygge det opp att. Heggenes hotell blei bygd opp rundt 1893, med 25 soverom og plass til 45 gjester. I 1903 blei det bygd eit nytt hotell i 3 etasjar.

Helsehuset (27/33) som står i Heggenes sentrum blei bygd og sto klar i 1954 og var svært moderne i si tid. Det var legekontor, helsesyster og tannlege nede, og leilegheiter oppe.

Solbakken hotell (10/8). Dette huset står framleis, men no brukt som einestad. Huset blei bygd i 1906. Her var det hotell med 5 soverom, landhandel og feleverkstad med produksjon av strenger. I tillegg var det bustad for dei som dreiv plassen.

Tiltak: Stavkyrkjemuseet i Volbu og badehuset på Furustrand er bygningar som bør takast vare på for framtida.

3.4 Stader

Kvithøvd med varslingsvarde, er eit av Nord-Europa høgstliggande skogkledde område, på 1001 meter over havet. Varde på toppen har vore varslingsvarde truleg frå vikingtida, gjennom mellomalderen og fram til 1814. Det har også vore eit sanatorium oppe på Kvithøvd, som også i ei tid fungerte som hotell, no er det i privat eige.

I Øystre Slidre har me **to bergflagg**. Eitt ved Klukkarberget, Sørre Trollåsen, som kom opp i 1934. Dette er måla opp att fleire gonger og skal opphavg ha vore ein privat protest. Det andre er i berget over Lidar skule. Det blei måla 26. september 1972, som ei markering for at Norge stemte nei til EF-medlemskap.

Herangsbakken sto klar i 1927, høgtidleg opna med skirenn 27.mars 1927. Den låg litt lenger nordvest enn der lysløypa ligg i dag, med utsyn mot Heggefjorden og Heggenes.

Figur 18. Bilete frå opningsrennet i 1927. Bilete er henta frå «Før i ti'n 2» og utlånt av Øystre Slidre historielag

Danseplassar var plassar folk samlast til leik og moro. Det var naturlege grassletter, som t.d. ved Rundehaugen i Beito, Erstadkampen i Hegge og Juvikåsen i Kollstad.

Tiltak: Kvithøvd er ein stad kommunen ynskjer å vere med å ivareta for framtida.

3.5 Industri

Det har vore mykje småindustri og verksemder i kommunen som har laga mykje forskjellig, m.a. båtmotorar, skåp, treutskjering og otrar. Dette har hovudsakleg vore ein-mannsbedrifter.

K. Ø. Rudi var felemakar og utdanna i Tyskland. Han laga m.a. feler, felestrenger og otrar. Han hadde eit strengeslipeverk med maskiner av eigen konstruksjon. Sonen Øystein Rudi heldt fram med arbeidet. No er den gamle verkstaden flytta til museet på Fagernes.

Ved **Høvsfossen** som ligg på grensa mellom Øystre Slidre og Vestre Slidre var det eit lite industriområde, med m.a. snikkarverkstad, sagbruk, høvleri og frå 1912 ein mekanisk verkstad. Her utnytta ein fossen som ei kraftkjelde Alt blei nedlagt i 1883 då eigaren reiste til Amerika. I Vestre Slidre kalla dei det Fauskefossen, og i 1892 blei det kjøpt av vestreslidringane som laga ein dam, som leidde vatn inn, slik at dei hadde kraft til både oppgangssag, sirkelsag, høvelmaskin, to kverner, grynstein og kornturke. Dette blei då den fyrste og største snikkarverkstaden med moderne maskiner. Her blei det laga alt mogleg, frå feler, innleggsålar, gravstøtter og kaffibord av skifer. Dei fekk også i stand eit lite kraftverk som gav lys til verksemda. Her blei også båtmotoren «Vestheim-motoren» produsert, av Torleif Jørstad, som var kjent som eit teknisk geni. Han tok aldri patent på denne motoren. Verksemda blei nedlagt i 1921.

Dale Mølle attmed Dalsfossen kom i bruk rundt 1892. Kvernhuset brann ned rundt 1900, men blei bygd oppatt. Mølla var ei bygdemølle med heile tre kverkallar og var i bruk fram til 1958. På slutten av 1990-talet blei det gjort eit større dugnadsarbeid for å redde dette kulturminnet, og i oktober '97 var arbeidet ferdig og syner korleis det

var der rundt 1930. Kvar haust set eldsjeler og historielaget i gang mølla og demonstrerer korleis den fungerte.

Valdres Skiferbrot var den største industriarbeidsplassen i Øystre Slidre og Valdres. Det var skiferuttak fleire stader, men det var berre i Kollstadbygda det blei ordentleg industri av det. Det arbeidde mange i sjølve gruva, men også med å gjera rå-skiferen klar til taksifer og til vidaresending og frakting av stein ned til Fagernes. På det meste var det truleg over 200 mannfolk i arbeid i og omkring skiferbrotet. I folketeljinga i 1900 var det registrert vel 100 karar med direkte tilknytning i skiferbrotet.

Truleg byrja ein i Valdres å ta i bruk skifer til taktekkning på 1600-talet ein gong, medan det å forme skifersteinen til nokolunde like heller var vanleg frå starten av 1700-talet. Skifertaket på Lomen stavkyrkje er frå 1749, med skifer frå Øystre Slidre.

Frå 1899 (oppstart Valdres skiferbrud as) til 1906 (Valdresbanen) blei så og seie all skifer frakta med hest sørover mot Fagernes. Denne vegen mellom Fagernes og skiferbrotet vart kalla Steinvegen/Selskapsvegen. Det var planar om å byggje togbane heilt fram til skiferbrotet, men det blei aldri noko av. Den største epoken i skiferbrotet var på starten av 1900-talet og fram til mellomkrigstida.

I 1915 kjøpte Valdres Skiferbrot A/S eit jordstykke i nærleiken av skiferbrotet og bygde ti arbeidarbustader, som var ganske små og bygd i ei og ei halv høg. Til kvart hus høyrde det ein liten jordflekk der ein kunne dyrke litt grønnsaker og liknande. Området blir lokalt kalla Texas.

I 1952 fekk kommunen tilbod om å kjøpe alle rettigheter som A/S Valdres skiferbrudd hadde i Øystre Slidre. Etter ein lang diskusjon blei det kjøpt for 200 000 kr. Dette

innebar gruver med utstyr, ti arbeidarbustader, 300-400 dekar skog, støl på Juviken, og Storefoss kraftstasjon med bustad og fallrettar. Skiferen er også i kommunevåpenet til Øystre Slidre.

12. juli 1997 blei det opna eit eige skifermuseum i **kontorbygningen** hjå Valdres Skiferbrot.

Storefoss kraftstasjon sto ferdig i slutten av 1907, vart sett i drift i 1908 og skaffa om lag 160 kW. Dette gav skiferbrotet elektrisk kraft og mykje av arbeidet med skiferen blei mykje enklare. 160 kW var meir enn skiferbrotet hadde bruk for og resten av krafta, blei seld til andre i bygda i mange år. Storefoss kraftstasjon var ein av dei fyrste kraftstasjonane i Valdres av ein slik storleik.

Figur 19. Storefoss sag og kraftstasjon. Henta frå nb.no

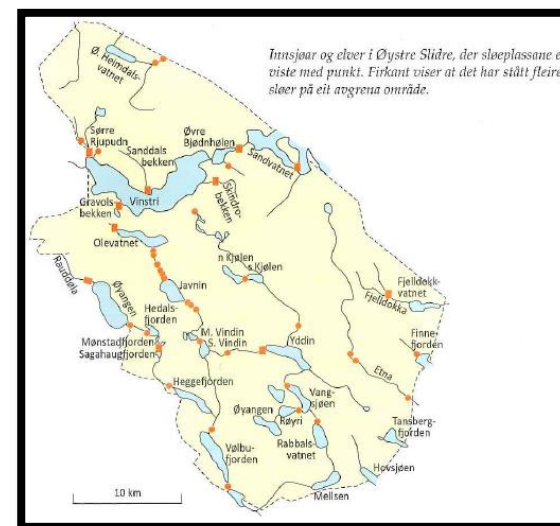
Tiltak: Dale mølle og museumsdelen av skiferbrotet ynskjer kommunen å ivareta for framtida.

3.6 Jakt, fiske og fangst

Jakt, fiske og fangst har i alle tider vore viktig i Øystre Slidre. Store deler av fjellområda i kommunen har vore statsallmenning sidan 1909, grensene blei fastsett i 1937 etter lange rettsforhandlingar. Det er vanskeleg å setje

verdi på avkastninga knytt til fiske, jakt og fangst. Særleg nord i bygda har fangst og jakt vore viktig. Rein, rev, hare og rype var god attåtnæring og godt betalt. Tidlegare er det uttala at «Utmarka er kan hende ei av dei viktigaste årsakene for at tilreisande finn vegen til bygda». Noko som framleis kanskje stemmer på mange måtar.

Fiskesløer har vore utbreidd i heile landet (spørjing frå 1936), men flest har vore plassert i Oppland. I Øystre Slidre har det blitt registrert 68 stk. I følgje eldre dokument var det ei fiskesløe i Rabalsvatnet rundt 1419.

Figur 20. Innsjøar og elver i Øystre Slidre, der sløeplassane er viste med punkt. Firkant viser at det har stått fleire sløer på eit avgrensa område. Henta frå Sløefiske i Oppland, Hesthagen, T.

Det er ein gamal fangstmetodikk som består av ein faststående og sjølvfiskande reiskap, som vert sett opp i elver og bekkar. Ved Seksisbekken, nokre hundre meter før den renn ut i Bygdin, er det ei sløe som blei restaurert i 2008. Den skal ha høyrte til Lykkjegardane og syner framleis konstruksjonen av anlegget.

Rakfisk er ein mattradisjon som kan sporast heilt tilbake til 1300-talet, i Valdres kan produksjon og sal med sikkerheit førast tilbake til 1600. Rakfisk frå Valdres er godkjent som ei beskytta geografisk nemning.

3.7 Stigar og ferdelsårer

Det er eit stort nett av vegar, stigar og krøtterstigar i Øystre Slidre. Mange av desse går i frå bygda til fjellet, i samanheng med heimstølar og langstølar og brukt til å flytte dyr og menneske i mellom. Dei aller fleste er nok tatt tilbake av naturen, då bruken i stor grad har opphøyr. Stigane bidrog til å knytte stølane i hop. Vegen over Valdresflyé er verdt å nemne her. Ein starta bygging av vegen i 1937, men vart avbroten av krigen. Etter krigen starta dei opp att rundt Heimdalsmunnen. Då tok dei i bruk bulldosarar, noko som vart sett på som ei openberring. Andre døme på vegar er Selskapsvegen og Frugevegen.

Namn på ulike stigar på Beitostølen, også kalla reksler; Skogsstien, Beitegoto, Stølagoto, Beitastigen og Geitestigen, sjå vedlegg 1.

Tyskerstigen går framom Bitihorn, på Beitostølsida. *«Denne stigen og andre spor i terrenget rundt fjellet Bitihorn er minne etter tyske og austerriske alpejegerar som trena her sommaren 1942. Bakgrunnen for «besøket» var behovet for trening i vanskeleg fjellterreng, for i 1941 hadde det tyske krigsmaskineriet kasta augo sine på oljekjeldene i fjellområdet Kaukasus. Soldatane vart difor sende til Noreg og Jotunheimen for å trene på krig og klatring i fjellet. I Øystre Slidre var området Båtskaret – Hødnstølen – Bitihødn øvingsplass».* Noko som er litt spesielt er at dei her trena med esel.

Steinbruer. Det er to godt bevarte steinbruer. Ygna bru i sør og Løken bru aust, som i daglegtale er Vindebrua. Ygna bru er ikkje i bruk, men gangvegen ved Sebu går over Løken bru aust.

Tiltak: Kommunen ynskjer å vere med å bidra til at stigane på Beitostølen blir merka.

3.8 Handverk

Som mange andre plassar her i landet har draktradisjonen sitt eige særpreg i Valdres og Øystre Slidre. Ein kan nemne; pannelin, bringedukdrakt, Mørstadstoff, livstakk og Robølestoff og kjerringrull som nokre stikkord for den type kulturminne. Kunnskapen blir praktiskert i dag og er avhengig av å bli ført vidare gjennom bruk.

Båtbygging. Me ser at Skammestein har vore eit kjerneområde for bygging av båtar. Frå midten av 1800-talet leverte t.d. Perslett-karane båtar til «heile» Valdres. Dei bygde båtar som var tilpassa Vinstervatn, stødige, med god plass til fisk og utstyr. Båtane hadde grunn kjøll og flate og var breie i botn, noko som gjorde dei gode i både elv og i fjellvatn.

Firfletting. Eit handfletta juleteppe/handkle som hang over kristenteppes/åkle rundt juletider. Stort sett av lin, men også bomull og ull.

Figur 21. Julehandkle med firflettingsmønster over eit åkle. Foto: Kolbein Dahle.

3.9 Folkemusikk

Folkemusikken er immaterielle kulturminne og må brukast for at det skal bli tatt vare på. Den blir overført frå generasjon til generasjon.

Folkemusikktradisjonen har stått sterkt i Valdres og særleg i Øystre Slidre. Øystre Slidre spelemannslag blei stifta i 1943. Laget har i alle år arbeidd med å ta vare på den gamle hardingfelemusikken, i dag kallar dei seg Øystre Slidre spel- og dansarlag. Det har vore dyktige instrumentmakarar i Øystre Slidre og omfattande og lange tradisjonar på dette. Det er ein ubrotten langeleik-tradisjon i Øystre Slidre.

Langeleik og feleproduksjonen til Rudi var ganske omfattande, også i nasjonal samanheng. Strengeproduksjonen deira er framleis pågåande, og forsyner hardingfele og langeleikspelarar i heile Noreg.

Mange instrument med sterke tradisjonar er m.a. hardingfele, langeleik, toradar, trekkspel og munnharpe. Av dans er det springar, bonde, halling og runddans.

Song særleg spesiell for Øystre Slidre

«I Olekjedn, Olekjedn,
der tapte eg burt vesle guten min,
der toko dei guten i berget inn.
Det døra i dalo, det ringi i kjinn,
å alder, alder, alder finn eg att guten min.
Eg uppå ein haug,
eg huga o skreik,
men eg såg han 'kje meir.»

Tiltak: Å framleis styrke det gode arbeidet kulturskulen og spel- og danselaget gjer med å halde folkemusikken levande.

3.10 Krigsminne

Bautasteinen utanfor Tingvang blei reist til minne om dei som fall i krigen i 1814, avduka den 17.mai 1914. Den blei henta midtvinters, og dei brukte 4 dagar frå Taraldstølen og ned til Tingvang, og på det meste var 14 hestar og 24 mann samla for å flytte steinen.

Figur 22. Frå avduking 17.mai 1914. Bilete er henta frå før i ti'n 2 og er utlånt av Signe Skammestein.

Aksjon Almenrausch. Våren 1944 hadde Furubotngruppa søkt tilhald i området ved Vangsjøen. Angrepet i starten av juni 1944 kom overraskande på motstandsgruppa, som hadde delt seg i to. Tyskarane greidde å få tak i 11 av medlemmene, medan 14 kom seg unna. Desse greidde seg resten av krigstida. Av dei som vart arresterte, vart ein skoten i februar 1945. Stølshusa og hyttene på Røysåne og sela i Rabalen vart brende. I ettertid er det sett opp ein minnestein om dette angrepet ved Buahaugen, der Røyre renn ned i Rennsenn.

4 Ein god handlingsplan

Kommunen ynskjer med dette å få på plass ein langsiktig og god handlingsplan som blir jamleg oppdatert og arbeidd med. Dette vil gje dei mange og mangfaldige kulturminna eit større fokus. Oppgåver knytt til forvaltning og handtering av kulturminne og kulturmiljø blir tydelege og synleggjort i handlingsplanen. Kulturminne og kulturmiljø skal i Øystre Slidre brukast som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping.

4.1 Handlingsdel

Handlingsdelen skal reflektere og sikre oppfølging av dei **tiltak** som er sett gjennom kulturminneplanen. Den skal danne grunnlag for kommunen sin kulturmiljøforvaltning og handlingsdelen. Her blir tiltaka konkretisert og prioritert. Tiltaka er av ulik karakter, men har til felles at dei skal støtte opp om kunnskap og formidling av kulturminna. Dette sikrar at Øystre Slidre kommune i større grad sikrar kulturmiljøet og dermed også ein del av kommunen sin identitet og særpreg. Tiltak i kulturminneplanen sin handlingsdel må takast inn i kommunen sitt øvste styringsdokument, og skal reviderast kvart 4 år.

5 Oppslagsdel

5.1 Omgrep og definisjonar

Automatisk freda kulturminne: Omfattar synlege og ikkje-synlege kulturminne frå før 1537 (arkeologiske lokalitetar), ståande bygningar frå før 1649, samt skipsfunn og samiske kulturminne eldre enn 100 år. Kulturminne av denne typen som ikkje er registrert, er også automatisk freda.

Freda: Vedtaksfreda eller automatisk freda kulturminne

Omsynssone bevaring: Plan og bygningsloven 11-8 c. Gjev moglegheit til å avsette slike område for å sikre bevaring av kulturminne av regional og/eller lokal verdi.

Immaterielle kulturminne: også kalla immateriell kulturarv – er levande tradisjonar og tradisjonell kunnskap som blir overført mellom folk. Kunnskapen blir praktisert i dag og ført vidare gjennom kreative uttryksmåtar, slik som handverk, musikk, dans, mattradisjonar, ritual og munnlege fortellingar. Sjå meir på immateriellkulturarv.no

Kulturminne: Alle spor etter menneskeleg verksemd i vårt fysiske miljø, medrekna lokalitetar det knytter seg historiske hendingar, tru eller tradisjon til.

Kulturlandskap er landskap som heilt eller delvis er blitt omforma frå ein opprinneleg naturtilstand på grunn av menneskeleg verksemd. Uttrykket er av generell karakter og omfattar både bygd, by- og industrilandskap.

Kulturmiljø: Område der kulturminne inngår som ein del av ein større heilskap eller samanheng. Viktig å sjå større heilskapar enn enkeltobjekt. Kulturmiljø kan t.d. vera bygningsmiljø i tettstader eller byar og kan også omfatte forskjellige typar kulturminne som står i tematisk eller funksjonell samanheng med kvarandre.

5.2 Aktørar i kulturminnevernet

Riksantikvaren sorterer under klima- og miljødepartementet og er det direktoratet som har det nasjonale og faglege ansvaret for kulturminnevernet. Riksantikvaren har ansvar for å gripe inn dersom kulturminne av nasjonal betydning er trua.

Innlandet fylkeskommune er regional styresmakt og forvaltar det statlege ansvaret gjennom delegerte oppgåver frå Riksantikvaren. Fylkeskommunen fører tilsyn med freda kulturminne og har avgjerslemynde.

Muséa har ansvar for innsamling, restaurering og formidling av gjenstandar, og for dokumentasjon av immateriell kulturarv.

Statlege etatar er ansvarlege for å utarbeide landsverneplan for sin sektor. Dei har også ansvar for å utarbeide og oppdatere forvaltningsplanar for sine kulturhistoriske eigedommar.

Øystre Slidre kommune har ei nøkkelrolle når det gjeld å sikre kulturminne i eigen kommune. Gjennom samfunns- og arealplanlegging er plan- og bygningsloven det viktigaste verkemiddelet. Kommunane har eit spesielt ansvar for kulturminne av lokal verdi, og kan sjølve velje å sikre kulturminne som er viktige for lokalsamfunnet, sjølv om dei ikkje har ein regional eller nasjonal verdi. Ved at viktige kulturminne «settes på kartet» skal kommunen kontrollere at verneverdige og freda kulturminne ikkje blir rivne eller forandra utan at fagmyndigheitene har hatt moglegheit til å uttale seg. Kommunen skal også passe på at ikkje kulturminna sine omgjevnadar blir øydelagt, at ein ikkje bygger for nær eit freda kulturminne og at nybygging harmonerer med eldre verneverdige bygningsmiljø. Ei av dei viktigaste oppgåvene kommunen har er å formidle og leggje til rette for opplevingar av kulturminne. Kommunen har også ansvar for forvaltning av nyare tid sine kulturminne som ikkje er freda, og for eventuelle freda og verneverdige bygg i kommunen sitt eige.

Eigar sitt ansvar: Dei fleste kulturminne er i privat eige. Eigaren si vilje, kompetanse, økonomi og erfaring er avgjerande for at kulturminne og kulturmiljøet skal bli ivaretatt og brukt på ein berekraftig måte. Det er offentlege og private støtteordningar som kan bidra fagleg og økonomisk i dette arbeidet, men ansvaret for bevaring, restaurering og hovudfinansieringa ligg på dei som eige kulturminnet.

Frivillige organisasjonar og velforeiningar, t.d. Fortidsminneforeningen, historielaget og Vernevøla tar ansvar for kulturminne ved å øve press i kulturminnesaker, og engasjere seg for bevaring i enkeltsaker. Fleire organisasjonar tar også på seg skjøtsel, skilting, dokumentasjon eller andre formidlings-, innsamlings- og sikringstiltak.

Valdres natur- og kulturpark er eit utvida utviklingssamarbeid eigd av dei seks valdreskommunane. VNK arbeider etter årlege og 10-årige planar som er politisk forankra i alle Valdreskommunane. Desse planane inneheld satsingar som omhandlar kulturminne, særleg stigar, stavkyrkjer, stølsdrift og folkemusikk. VNK er ikkje eit forvaltningsorgan, men eit utviklingsprogram.

5.3 Tilskotsordningar

Det finst ei rekke tilskotsordningar som rettar seg mot private eigarar av bevaringsverdige bygningar og miljø. Lista under er ikkje uttømmende. Kommunen anbefalar at ein går inn på nettsidene til dei ulike støtteordningane for å få utfyllande informasjon og avgrensingar og moglegheiter. På nettsidene til **Riksantikvaren** er det mykje god informasjon om tilskotsordningar.

Norsk kulturminnefond er ei statleg tilskotsordning og eit lågterskeltilbod for private eigarar av verneverdige kulturminne, og gir støtte til antikvarisk istandsetting av bygningar. Kommunen kan gi ei uttale angående objektet det blir søkt om. Det er ingen søknadsfrist og ein kan søke om tilskot til faste kulturminne, sikringstiltak, fartøy og båtar, fagseminar, rullande og bevegelege kulturminne og formidling. Sjå meir informasjon på www.kulturminnefondet.no.

Bygningsvernådgivar har tilhald ved Valdresmusea og arbeider for å gjere bygningsvernet meir synleg og

tilgjengeleg for folk flest. Dei tilbyr ein dag med gratis synfaring, råd og rettleiing rundt planlagde tiltak eller tilskotssøknader.

Kulturarv har hatt eit prosjekt som heiter Rydd eit kulturminne. Her er det framleis nokre midlar skular, barnehagar og idrettslag kan søke på. Prosjektet hadde som mål å aktivisere barn og unge gjennom rydding eller skjøtsel av kulturminne. Enkel søknad og tre bilete av prosjektet som skal ryddast kan sendast til randi@kulturarv.no

Ta eit tak er ein aksjon som blir arrangert av Norsk kulturarv. Her kan ein søke støtte til tiltak som rettar seg mot bygningar som har ein kulturhistorisk verdi. Det er litt ulike kriterier og fokusområde frå år til år, det blir heller ikkje løyvd ut pengar kvart år. Ta et tak blir annonsert på Norsk Kulturarv si nettside: www.kulturarv.no.

Innlandet fylkeskommune har midlar ein kan søke på til m.a. tekniske og industrielle kulturminne, strakstiltak/sikringstiltak på freda bygningar og anlegg, istandsetting av freda bygningar og anlegg, forundersøking av freda bygningar og anlegg og arkitektfagleg bistand for freda bygningar og anlegg. Vilkår og søknadsfristar finn ein på innlandetfylke.no.

Tilskot til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er lokalt forankra miljøtilskot som skal fremme natur- og kulturminneverdiane i jordbrukets kulturlandskap og redusere forureining frå jordbruket. Du kan søke støtte dersom du eig eller driv landbrukseigedom. Tilskotet blir gitt til enkelttiltak, m.a. til ivaretaking av gamal kulturmark, kulturminne og kulturmiljø gjennom skjøtsel, vedlikehald og istandsetting. Det kan også gjevast støtte til planlegging og tilretteleggingsprosjekt. Prosjekta og tiltaka blir prioriterte ut i frå Øystre Slidre sin kommunale strategi. Søknadsfrist er 1.juli.

Regionalt miljøprogram (RMP) skal gi ein meir målretta

miljøinnsats i jordbruket. Det blir gitt årleg tilskot til gardbrukarar som har rett til produksjonstilskot og som gjer konkrete miljøtiltak innanfor m.a. kulturlandskap, biologisk mangfald, kulturminne og kulturmiljøa, friluftsliv og tilgjengelegheit. Søknadsfrist er 15.oktober.

Stiftelsen UNI er ei stifting med ideelt formål å fremme allmennyttig verksemd innan skade- og miljøvern, for derved å bidra til ei trygg utvikling i det norske samfunnet. Stiftinga sitt bidrag skal i fyrste rekke vera økonomisk støtte til prosjekt og bidrag til institusjonar og enkeltpersonar. Søknader blir handsama fortløpande etter fastsette styremøte (6 stk. i året). Vilkår og meir informasjon finn du her www.stiftelsen-uni.no

6 Kjeldeliste

- Bø, O. G. (1989) Helg og syke, tradisjonslitteratur frå Valdres. Valdres Trykkeri, Fagernes.
- Dahle, B. (1988) *Kulturminner omkring Beitostølen*.
- Dahøe, B. (1978) Stølar i Øystre Slidre, s 10-11.
- Hauge, E. O., (1965) *Så nær under Bitihødn, flanerier om beitinger og Beitostølen*.
- Hesthagen, T (2011), Sløefiske i Oppland. NINA temahefte 46.
- Hvattum, . På gamle vegar i Valdres (1993) Valdres forlag og Valdres folkemuseum.
- Hovi, N, Øraker, O & Jørstad, N. (1949). *Øystre Slidre 1849 – 1949 Minneskrift*. Gjøvik, Mariedals boktrykkeri.
- Fjell og Vidde nr 5 1976- den norske turistforening. Jotunheimens forgård. Mellom Gudbrandsdalen og Valdres. 108 årgang.
- Lauvrud, K. (1993) Øystre Slidre spel- og danselag 50 år, 1943-1993. Engers boktrykkeri A/S, Otta.
- Martens, I. *Arkeologiske undersøkelser i Jotunheimen, 1967*. Universitets oldsaksamling, Oslo.
- Møller, A (2003) Beitostølen, frå stølsgrend til turistmetropol. Lokalhistorisk forlag, Lillehammer.
- Nerstad, O. (1989) Gløtt frå skiferverksemda mellom Kvitehaugen og Skarvemellen, Valdres Trykkeri, Fagernes.
- Onstad, R., (1976). *Gamle firflettingsmønster*. –
- Paulssen, R. B. (2007). Trefningene ved Buahaugen og Rabalen 13.juni 1944.
- Riksantikvaren. (2021) «*Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Oppland*»
- Robøle, O. (1999). Øystre Slidre kommune 1849-1949
- Rudi, O. (u.å) Songar frå fjell. Valdres Trykkeri.
- Sandberg, M. (2005) Fjell'gøtt. Fjellbygd-Akademiet. Land trykkeri Dokka.
- Sandberg, M. & Nordal, K. (xxx) Fjernsætring – ein 400 år lang historie.
- Skattebo, G (1992) Skiferen i Valdres.
- Svensson, K (usikker; 2009/2010??) *Innsjøbåtar i Valdres – og litt om historia rundt dei*.
- Valdres bygdebok band 3, del 2.
- Valdres bygdebok (1987). *Gardar og slekter i Øystre Slidre*. S. 69.
- Øystre Slidre historielag, (2020) *Før i ti'n 2* Årbok frå Valdres, 1979, Hovsfossen, s. 68-75.
- Årbok for Valdres, 1994. S 185-188.
- Årbok frå Valdres 2001, Samlingar i Øystre Slidre, ulike kulturminne og Lyskapellet på Beitostølen. s.58-73, 170-177.
- Årbok for Valdres, 2007, s 176-188 og 191-196
- Årbok for Valdres, 2008, Kvithøvd, forsamlingshus og danseplassar. s. 45-54
- Årbok for Valdres, 2010, Firfletting, Møbelsnekkar i Juvike, Rudikarane. S 110-111, 114-125, 132-139.
- Årbok for Valdres, 2012, Skiferbrotet og fjellkapellet. S. 67-71, 90-96 og 153-160.
- Årbok for Valdres, 2015. Rogne kyrkje og krigsminner, s. 128-138 og 177-182.

Vedlegg 1

